Akademik Hassasiyetler **The Academic Elegance**
Yıl/Year: 2021 **Sayı/Issue: 15**
Cilt/Volume: 8 **Sayfa/Page: 1-20**
Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 13/10/2020 **Makale Kabul Tarihi: 11/04/2021**

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YENİ BİR TOPLUMSAL HAREKET OLARAK İNSAN HAKLARI HAREKETİ*

İbrahim MAVİ & Sıtkı YILDIZ*****

Öz

Bu çalışmanın amacı; küreselleşme sürecinde yaşanan insan hakları ihlalleri dolayısıyla, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını ve bu hareketlerin sivil toplum alanıyla ilişkisini, örgütlenme şeklini, hareket biçimlerini ve aktörlerini incelemektir. Toplumsal alanda ekonomik, sosyal, kültürel, etnik ve siyasal gelişmeler, küreselleşme döneminde özellikle dil, din, kültür ve kimlikler gibi alanları dönüştürmüştür. Bu alanlardaki dönüşüm; küresel iklim, küresel savaş, kapitalizm, yoksulluk, savaş ve barış, terörizm, göç, kentleşme, mülteci sorunları ve insan hakları politikaları üzerinde de etkili olmuştur. Küreselleşme döneminde bu alanlarda meydana gelen dönüşümler, insan hakları ihlallerine dair vurguları da artmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere, insan haklarına dair vurguların ve demokrasi sürecinin evrensel geçerlilikte işlemesi adına yeni hareket alanı ortaya çıkmıştır. Bu vurguların artmasında etkili olan yeni toplumsal hareketlerin bir örneği olarak kimlik temelli insan hakları hareketi ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareket türlerinden insan hakları hareketi, küreselleşme karşıtlığından ziyade, küreselleşmenin, toplum ve insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerine bir tepki olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Yeni Toplumsal Hareketler, İnsan Hakları, İnsan Hakları Hareketi*

HUMAN RIGHTS MOVEMENT AS A NEW SOCIAL MOVEMENT IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract

The purpose of this study is to examine the emergence of new social movements as a result of the human rights violations experienced in the globalization process and the relationship of these movements with the civil society organization, the way they are organized, their movement styles and actors. Economic, social, cultural, ethnic and political developments have transformed areas such as language, religion, culture and identities in the period of globalization. The transformation in these fields has also had impact on the

---

* Bu makale Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ danışmanlığında İbrahim MAVİ tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında yazımı devam eden "Küreselleşme Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler Barış ve İnsan Hakları Hareketi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD doktora öğrencisi, ibrahimmavi01@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8268-6899.

*** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sitkiyildiz@kku.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4124-512X.

Önerilen Atıf: Mavi, İ., Yıldız, S. (2021), Küreselleşme Bağlamında Yeni Bir Toplumsal Hareket Olarak İnsan Hakları Hareketi, *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 1-20.

global climate, global war, capitalism, poverty, war and peace, terrorism, migration, urbanization, refugee problems, and human rights policies. The transformations that took place in these areas during the globalization period, increased the emphasis on human rights violations. Beginning with the Universal Declaration of Human Rights, a new area of action emerged in the name of the emphasis on human rights and the process of democracy functioning in universal validity. The identity-based Human Rights Movement emerged as an example of new social movements that have been effective in increasing this emphasis. The human rights movement, a new example of social movements, can be seen as a reaction to the negative effects of globalization on society and human life, rather than as an opposition to globalization.

Keywords: *Globalization, New Social Movements, Human Rights, Human Rights Movement*

Giriş

Küreselleşme bağlamında yeni bir toplumsal hareket olarak insan hakları hareketinin araştırıldığı bu çalışmada, toplumsal değişme etki eden küreselleşme süreci üzerinde durulmaktadır. Küreselleşme sürecine etki eden modernizm ve postmodernizmin meydana getirdiği gelişmeler, toplumsal hareketleri de dönüştürerek yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış sürecini hızlandırmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin yeni olarak nitelenmesinin sebebi, toplumun ve toplumsal sorunların değişmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal değişme kuramlarının da ortaya koyduğu gibi, toplumsal değişmeyi sağlayan birçok etken mevcuttur. Modernleşme süreciyle başlayan değişim, yakın dönemdeki gelişmelere bağlı olarak hızlanmıştır. Kentleşmenin ve sanayinin gelişmesi, üretim ilişkilerinin dönüşmesi, teknolojik gelişmeler sonucunda kitle iletişim ve haberleşmenin gelişmesi, zaman uzam kavramının değişmesine bağlı olarak toplumların kısa vadede birbirini etkileme gücü artmıştır. Toplumsal değişme süreci küreselleşme ile en üst boyuta ulaşmıştır. Küreselleşmenin tüm dünyayı tek bir çatı altında toplama algısı, tek tipleştirme ve kültürel olarak benzerlikleri oluşturup farklılıkları bu sürece entegre etme politikaları, ekonomik gelişmelere bağlı olarak sınırların çıkarlar uğruna kaldırılması ve buna bağlı olarak bireylerin denetleme sistemleriyle kontrol altına alınması söz konusu olmuştur. Yakın dönemde iki kutuplu dünya ile başlayan küreselleşme süreci, Sosyalist blokun çöküşü ile tek kutuplu dünyaya dönüşmüştür. Ekonomi, kültür, siyaset, ideoloji, tüketim, savaş, terörizm, çevre, insan hakları vb. konular tek kutuplu dünyada neo kapitalizmin zaferini ilan etmesiyle yeniden şekillenmiştir. Kapitalist emperyal güç haline gelen ülke politikaları ile devasa ulus ötesi şirketlerin çıkarları artık küreselleşmenin yegâne gücü olmuştur.

Bu süreç yaşanırken toplumsal alanda meydana gelen değişimler de söz konusu olmuştur. Toplumsal hareketlerin bu değişimdeki rolüne bakıldığında küreselleşme sürecinde önemli değişimler ve gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Demokrasinin katalizörü olarak görülen, insan

hakları savunuculuğunu yapan, çevre duyarlılığı ve farklı kimliklerin yaşatılmasını savunan, alternatif yaşam alanlarının oluşmasını destekleyen yeni toplumsal hareketler yükselişe geçmiştir. İlk olarak ulus hareketleri veya kurtuluşçu hareketler şeklinde başlayıp, daha sonra işçi hareketleri olarak devam eden ve nihai olarak 1960'lar ve sonrasında değişen dünya sorunlarına bağlı olarak çevre hareketleri, barış hareketleri, yeni dini hareketler gibi yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketler küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar neticesinde yükselişe geçmiştir. Bu süreci hızlandıran etkenler ise küresel güçlerin izledikleri politikalar nedeniyle ortaya çıkan çevre sorunları, artan savaşlar, insan hakları ihlalleri ile terörizmin yaygınlaşması ve ekonomik eşitsizliği derinleştirilmesidir. Yeni toplumsal hareketler klasik hareketlerden farklı olarak hem izledikleri yöntem hem de aktörleri bakımından farklılık göstermektedir.

Yeni toplumsal hareketler insan haklarına vurgu yaparken özne temelli yaklaşımlar sergilemektedir. Bu vurgunun artmasının sebebi, küresel çağda insan haklarına dair gelişmelerin çıkarlar uğruna geri plana atılmasıdır. Bu hareketler toplumsal normların yanı sıra İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çerçevesinde bireysel ve alternatif yaşama olan saygının önemi üzerinde durmaktadır. Küresel çağda insan haklarına dair söylemlerin gelişmesi, sivil toplum örgütlerinin ve insan hakları savunucularının artmasına rağmen yine de insan hakları ihlalleri artmaya devam etmektedir. Egemen devletlerin çıkarları uğruna savaşlara onay vermesi, kurtarıcı misyonu adı altında işgallere girişmesi, oluşan tepkileri yasadışı hareketler olarak tanımlamaları, insan haklarını askıya almaları bu güçlerin samimiyetlerinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada tartışılan temel konu küreselleşme döneminde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin insan haklarına dair politikaları ve insan hakları hareketinin göstermiş olduğu gelişmelerdir. Bu nedenle öncelikle yeni toplumsal hareketlerin temel özelliklerinin tanımlanması, kuramsal yaklaşımlarla pekiştirilmesi ve ardından küreselleşmeyle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Özellikle küreselleşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklar üzerinde gelişen bu tartışma, insan haklarına dair gelişmelerin de yeni toplumsal hareketler özelinde ele alınmasını sağlayacaktır. Hükümet dışı hareketler şeklinde ortaya çıkan örgütlenmelerin tüm dünyada gelişmelere öncülük ettiği görülmektedir. Savaş sonucunda ortaya çıkan insan hakları ihlallerini vurgulama, evrensel barışı sağlama, farklı kimlikleri insan hakları kategorisinde ele alma, mülteci hakları, yoksulluk ve gelir adaletsizliğinin oluşturduğu insan hakları ihlallerinin önüne geçme, ekolojik sorunların da insan hakları kategorisinde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda evrensel ve yerel bazda yasal gelişmelere etki söz konusudur. Çalışma boyunca küreselleşme, yeni toplumsal hareketler ve insan hakları kavramları bu gelişmeler çerçevesinde ele alınmış olup, insan hakları hareketinin temel yaklaşımları açıklanmıştır. Nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde kaynak taramaya dayalı yapılan bu çalışmada, evrensel

beyanname ve uluslararası sözleşmeler ile insan hakları hareketlerinin çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada yeni toplumsal hareketlerin toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasında günümüzün temel aktörlerden olduğu görülmektedir. Bu aktörler içerisinde yer alan insan hakları hareketi evrensel vurgularla değişime öncülük etmektedir. Gelecekte de insan hakları hareketi başta olmak üzere yeni toplumsal hareketlerin insan haklarına dair yasal gelişmelere öncülük etmesi beklenmektedir.

1. TOPLUMSAL DEĞİŞME, KÜRESELLEŞME VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

Küreselleşme kavramının anlaşılması için öncelikle toplumsal değişmenin çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü toplumsal değişmenin yeni toplumsal hareketler üzerinde etkisi de bu sürece bağlıdır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını hızlandıran toplumsal değişmeye bakıldığında, modern ve postmodern dönemin etkilerinin yoğun bir şekilde yaşandığı görülmektedir. Bu süreç küreselleşme olgusunu da beslemektedir. Modernleşme araçlarının toplumsal değişmeye etkisi, sanayinin gelişmesi, teknolojik gelişmeler, kitle iletişimdeki gelişmeler, ekonomi, kültür ağlarıyla bağlantılıdır. Bu ağın içinde hızla değişen toplum yapısı da dönemin gereklerine göre şekil almaktadır. Toplumsal değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumlar yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında etkili olmaktadır.

Toplumsal değişmeyi ele alan sosyolojik yaklaşımlar genellikle değişime neden olan etkenler üzerinde durmaktadır. Bu etkenler farklı teoriler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Herbert Spencer'ın evrimci, Karl Marx'ın diyalektik, Max Weber'in sosyal eylemlilik kuramları ile yapısal fonksiyonalist yaklaşımlar sosyal değişmeyi açıklayan başlıca kuramlardır. Tüm bu yaklaşımlara ek olarak modernleşme sürecinin başlattığı değişimi toplumsal hareketler bazında alan aksiyonalist yaklaşım da dikkate değerdir. Toplumsal hareketlerin toplumsal değişimle bağlantısını ortaya koyan Alain Touraine'in aksiyonalist yaklaşımı yeni toplumsal hareketlerin açıklanmasında önemli rol oynamaktadır.

1960 ve sonrası küreselleşmenin en yoğun yaşandığı dönem olarak (Mcluhan, 2001) kabul edilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin (YTH) ortaya çıkışı toplumsal değişmenin ortaya çıkışıyla ve yeni küresel sorunların veya yeni taleplerin oluşumuyla bağlantılıdır. Çünkü "YTH temelde mevcut küresel düzeni, devletin işleyişini kamu politikalarını, bürokratik yapıları, yaşamın yozlaşmasını ve sistem tarafından dayatılan ilişkileri eleştirmektedir" (Dede, 2018: 108). Bu nedenle küreselleşme bir yandan toplumsal değişmeyi yaratırken, öte yandan ortaya çıkardığı sorunlar yeni toplumsal hareketlerin gelişmesine öncülük etmiştir.

Günümüzde küreselleşme, ekonomi başta olmak üzere, kültür, din, dil, demokrasi, insan hakları, eğitim, cinsiyet, kimlik, sağlık, edebiyat, sanat, medya, kitle iletişim alanları üzerinde etki sahibi olmaya devam etmektedir. Küreselleşme, tamamlanmış bir süreci değil, eleştiri ve tartışma üreten bir

dönemi işaret etmektedir. Tamamlanmamış bir süreç olan küreselleşme yeni emperyalizm olarak ortaya çıkmıştır. Yeni emperyalizm küresel enerjileri kontrol etme, küresel savaş politikalarıyla iç çatışmaları yaratma, insan hakları ihlallerine sebep verecek müdahaleler öncülük etme bakımından küresel kapitalizmin kendisi olmuştur. Bu yeni emperyalizm imparatorluk olarak da tanımlanabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, kapitalizmin kendisini ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda yeniden kurması anlamına gelmektedir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde özelikle yoksullaşmanın dünya ölçeğinde artması, terör, bölgeler arası dengesizlik, bölgesel çatışmalar ve teknolojinin tahrip ettiği doğa, postmodernist çevreler tarafından modern dünyanın yarattığı sorunlar olarak değerlendirilmiştir. Baran'ın da (2003: 39) ifade ettiği gibi, postmodernistlerin iddiasına göre modernizm yalnız küresel ve yerel çatışmaların artmasına ve bölgeler arası dengesizliğe yol açmadı, aynı zamanda bilimin işleyiş ve işlevinin de yitirilmesine neden oldu. Küresel dönemde toplumsal değişmelerle birlikte "kültür ve kimlik konuları, dini ve etnik kimlikler, devlet-sivil toplum ilişkileri, kentsel gerilim gibi konular ön plana çıkmaktadır" (Yılmaz, 2003: 342).

Teknolojik gelişmelerin yanı sıra, küresel şirketlerin politikaları ve bu şirketleri destekleyen ülkelerin siyasal, kültürel ve ekonomik yaklaşımları küreselleşmenin yayılmasını hızlandırmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası iki büyük güç haline gelen ABD ve Sovyetler'in izledikleri politikalar, dünyanın geri kalan tüm ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. İki kutuplu dünya 1990'lı yıllara kadar sürmüş ve 1990 sonrası ise ABD'nin öncülük ettiği tek kutuplu bir küresel kapitalist süreç yaşanmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin etkili olduğu yeni dünya düzeninde egemen güçlerin öncülüğünde küresel politikalar birçok alanda etkili olmaya başlamıştır. Bu alanların başlıcalarını ekonomi, siyaset, kültür, dil, kimlik, tüketim, çevre, savaş, barış, cinsiyet, özel yaşam, demokrasi, özgürlük, nüfus politikaları, cinsellik, alternatif yaşam ve insan hakları şeklinde sıralamak mümkündür. Hobsbawm'a (2008: 10) göre küreselleşmenin kendi içinde ortaya çıkardığı birçok sorun bulunmaktadır: (1) yirmi birinci yüzyıldaki genel savaş ve barış sorunu, (2) dünya imparatorluklarının geçmişi ve geleceği, (3) milliyetçiliğin doğası ve değişim içindeki bağlamı, (4) liberal demokrasinin önünde uzanan yol, (5) siyasal şiddet ve terör sorunu.

Küreselleşmenin ikinci aşaması olarak kabul edilen yirmi birinci yüzyıl başlarında benzer bir süreci Kennedy de açıklamaktadır. Kennedy'e (2005: 234-235) göre küreselleşme dönemi ile beraber önümüzdeki yıllarda vuku bulma riskiyle karşı kaşıya olduğumuz şeyler, çeşitli çatışmaların yoğunlaşmasına neden olacaktır. Bunlar (1) zaman zaman iç savaş şeklinde ortaya çıkan etnik çatışmaların yoğunlaşması, (2) İslami entegrizmden kaynaklanan ve örneklerini son yıllarda sıkça gördüğümüz terörizmin yoğunlaşması, (3) kaynaklar, yani insanların ve ulusların üzerinde hak iddia ettikleri maddi varlıkları, her yola başvurarak ele geçirmekte kullandıkları araçlar için yapılan savaşların yoğunlaşmasını sağlamaktadır.

‘Tarihin sonu’ ve ‘yeni dünya düzeni’ olarak formüle edilen bu süreç, küresel anlamda barış yerine daha fazla savaş ve eşitsizlik doğurmuştur. Heywood’un (2007: 194) vurguladığı üzere, George Bush tarafından hayal edilen ‘yeni dünya düzeni’ ideolojik çatışma ve terör dengesi üzerine değil fakat uluslararası normların ve ahlak standartlarının üzerine inşa edilecekti. Doğmakta olan bu dünya düzeni için merkezi değeri olan husus, anlaşmazlıkları barışçıl bir biçimde çözme, saldırganlık ve yayılmacılığa direnme, askeri silahlanmayı kontrol edip azaltma ve insan haklarına saygı göstererek ülke halklarına adil muamele etme ihtiyaçlarının kabulüydü. Fakat süreç buna doğru evirilmekten ziyade, temel ekonomik çıkarlara bağlı olarak, farklılıkları dönüştürme, kültürü tek tipleştirme, siyasi baskı araçları oluşturma, küresel kapitalist şirketlerin yayılmasını sağlayarak toplumsal sorunları derinleştirme süreçlerini yaratmıştır.

Bu sorunlar karşısında temel insan hakları başta olmak üzere, cinsiyet, kadın erkek ilişkileri, yaşam tarzı, nüfus politikaları, çevre sorunları, denetleme ve baskı araçları, demokrasi, dünya vatandaşlığı, inanç sistemleri, özgürlük vb. temalarla ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler, yeni dünya düzeninde daha fazla aktif rol oynamaya başlamıştır. Sorunlar ve çözümler küresel olduğu gibi, hareketler de küreselleşmiştir.

Küresel bağlamda kendini etkin kılan yeni toplumsal hareketlerin aktörü, işçi hareketlerinde olduğu gibi ekonomi ile varlığını daim kılamayacağının farkında görünmektedir. Küresel özne; kadın ve çocuk hakları başta olmak üzere insan hakları ve demokrasi bağlamında etkinliğini geniş alana yaymıştır. Bu gelişme sonucunda modern durum olarak küreselleşme düşüncesinden iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi, küreselleşme bir tarafta evrensellik iddiasını, diğer tarafta farklılığın kimlik içerisinden çözülmesine karşı farklı özne konumlarından ve farklı mekanlardan çıkan bir direnişi taşır. İkinci sonuç ise, Davin Harvey’in de açıkça belirttiği gibi, küreselleşme sürecinin zaman-uzam ilişkisinde bir dönüşüme neden olmasına rağmen, hala “sermaye birikiminin temel kurallarına” içkin olması ve bu kurallar tarafından üst belirlenmesidir (Keyman, 2002: 37). Kuralların belirlenmesinde öncü rol oynayan ekonomik gelişmeler son yıllarda neo-liberal politikalarla gelişim göstermiştir. Bu gelişmeler karşısında yeni toplumsal hareket örgütlenmeleri artmıştır.

Yeni toplumsal hareketler, ekonomik eşitsizlikler sonucu yoksullaşmanın artığını, savaş ve çatışmaların bu yoksulluğu derinleştirdiğini, yeni emperyalizmin de bu sorunları ortaya çıkararak insan hakları ihlallerini derinleştirdiğini savunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenin (tartışmalı) ahlaki temelinin insan hakları olmasından bu yana tartışmalar devam etmektedir. Douzinas’a (2017: 188) göre yeni dönemde, insan hakları; toplumlarımızın yazgısı, “İdeolojilerin Sonu”ndan sonraki ideoloji, “Tarihin Sonu”ndan sonraki değeri olmayan dünyanın, kalan tek değeridir. Kosova, Afganistan ve Irak, yeni dünya düzeninin, postmodern bir *Justa Causa* [hukuki sebep] olan insan hakları adına resmi olarak yürüttüğü ilk savaşlardır. Bu savaşlar, küresel hegemonik

gücün dost ve uydu çevresi dışında kalanlar için yeni bir tür kısıtlı bağımsızlığın değişkenlerini belirlemenin yanında, artık ulus-devlet veya geleneksel egemenliğe dayalı olmayan bir dünya düzeninin haritasını da kabataslak oluşturmaktadır. Bu haritada insani değerlere yönelik oluşturulan yaklaşımların öncüsü olan yeni toplumsal hareketler, insan haklarına dair gelişmelerin öncülüğünü yaparak hem bireysel özgürlük alanını hem de dönüşen kimliklerin tanınması, savaştan etkilenen göçmenlerin ve savaş mağdurlarının korunması, kadın ve çocukların, sivillerin savaş ve çatışma politikalarından korunması, demokrasinin gelişimi için sivil toplum alanının daha aktif olması için öncü rol oynamıştır. İnsan haklarına dair gelişmeler ve tanımlar yapıldığında küresel dönemde bu hareketin çalışmaları anlaşılır olacaktır.

2. KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Günümüzde yeni toplumsal hareketlere dair çalışmalar yapılırken genellikle klasik hareketlerin özellikleri de açıklanmaktadır. Çünkü klasik hareketlerden farklı olan yeni toplumsal hareketlerin kopuş ve süreklilik teorileri bağlamında ele alındığını görmek mümkündür. Bu açıdan ilk olarak toplumsal hareket kavramı açıklanmaktadır. Alain Touraine (2004:88) toplumsal hareket kavramını; önemli kaynakların toplumsal kullanım biçimi, ele alınan toplumda kabul görmüş kültürel yönelimler adına geliştirmeyi amaçlayan toplu eylemler olarak tanımlamıştır. İlerleme ve üretim adına kapitalizme karşı gelen işçi hareketlerinde olduğu gibi. İşçi hareketinin yanı sıra ulusal kurtuluş hareketleri, eski yönetim biçimlerine karşı olan hareketler ve dinsel esinli toplumsal hareketler de buna örnek verilebilir.

Toplumsal hareketler, otoritenin başka gruplara ve kültürel kodlara karşı başlattığı müdahaleleri azaltmak amacıyla, birçok grupla kalıcı bir etkileşim kuran bir yapıya sahiptir. Ortak hedefler için bir araya gelmiş kolektif eylemler şeklinde tanımlamalar da mevcuttur. Tarihsel süreçte farklı şekillerde toplumsal alanda görünürlük kazanmıştır. Devrimci veya reformist yapıda olabilen toplumsal hareketler "dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terimdir" (Marshall 1999:745). Genelde protesto hareketlerini ifade eden toplumsal hareketlerin, alternatif hareketler, kurtarıcı hareketler, devrimci hareketler, reformist hareketler şeklinde sınıflandırılması mevcuttur. Toplumsal değişme ve demokrasi yolunda önemli roller oynayan toplumsal hareketler klasik olarak kolektif davranışları sergileyen topluluklar için kullanılmaktadır.

Toplumsal hareketlerin kuramsal olarak açıklanmasında öncü rol oynayan düşünürlerin üzerinde durdukları ve hemfikir oldukları temel yaklaşımlara bakıldığında, kolektif davranış kuramı, katma değer kuramı, göreli yoksunluk kuramı, rasyonel tercih kuramı, kaynak mobilizasyonu kuramı ve yeni toplumsal hareket kuramının başlıca kuramlar olduğu

görülmektedir. Bu kuramların geliştirdikleri yaklaşımların farklılaşmasına neden olan etkenler; ekonomi, kültür, siyasi süreçler, iktidar, kaynaklar ve demokrasi olmaktadır. Bu vurgular çerçevesinde bakıldığında modern dönem toplumsal hareketler genellikle işçi hareketleri şeklinde ele alınmakta olup, vurguladıkları konular ekonomi ve sınıf yapısı olmuştur. Ayrıca demokrasi hareketleri, bağımsızlık mücadeleleri, kurtuluşçu hareketler, toplumsal klasik hareketlerin diğer örnekleridir. Bunlar toplumsal hareketlerin dönüşmesi ve gelişmesinin tarihsel süreç içindeki olaylardan bağımsız olmadığını göstermektedir. Tüm bu hareket alanı yeni toplumsal hareketlere dönüşerek küreselleşme döneminde değişime uğramıştır.

Eski toplumsal hareketlerden farklı olarak ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin küreselleşme ile olan ilişkisi açıklanınca, insan haklarına dair gelişmelerin de boyutu ortaya çıkmış olacaktır. Buna dair teoriler geliştiren Amin, Arrighi, Frank, Wallerstein gibi düşünürler toplumsal hareketlerin farklılığı temelinde, değişik düşünceler öne sürmüşlerdir. Wallerstein toplumsal hareketlerle ilgili olarak yeni toplumsal hareketleri de kapsayan bir vurguda bulunmaktadır. Sistem karşıtı hareketler üzerinden yeni toplumsal hareketleri de tanımlamıştır. Benzer şekilde Arrighi, işçi hareketlerini toplumsal hareket alanına alırken, Amin ulusal kurtuluş hareketleri üzerinde durmuştur.

Tüm bu yaklaşımların yanı sıra "Barış Hareketleri, Öğrenci Hareketleri, Anti Nükleer Enerji Protestoları, Azınlık Milliyetçiliği, Gay Hakları, Kadın Hakları, Hayvan Hakları, Alternatif Tıp, Fundamentalist Dini Hareketler, New Age ve Ekoloji Hareketleri" (Johnstrone ve diğerleri, 2016: 121) şeklinde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler, Touraine'e (1985: 781) göre, yeni toplumsal çatışma ve hareketler için yeni bir kültür ve alan yaratan yeni toplumsal yapıyla, post-endüstriyel ya da programlanmış toplumla ilintilidir. Hira'ya (2016: 145) göre, yeni toplumsal hareketler genellikle 1968 dönemine damga vuran devleti ele geçirme amacı olmayan, kimlik yönelimli, şiddet karşıtı hareketleri ifade etmektedir. Melucci (2016: 81) ise yeni toplumsal hareketleri (1) dayanışmaya dayalı, (2) bir çatışma taşıyan (3) yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket olarak tanımlamaktadır. Cohen'e (2016: 116) göre, yeni toplumsal hareketler devlet veya piyasa mekanizmasından çok sivil toplum alanını hedefleyen yapıdadır. Yeni toplumsal hareketler için sivil toplum, hareket aktörlerinin vazgeçilmezidir. Nitekim yeni toplumsal hareketlerin eylemlerine de bakıldığında sivil katılımlı bir yaklaşım sergilemeye çalıştıkları, katılımcılarının da talep yönelimli sıradan vatandaş olduğu görülecektir. Fakat katılımcı ve eylem biçimleri bakımından klasik sosyal hareketlerden farklılaştığı da vurgulanmalıdır.

Klasik sosyal hareketlerden farklılaşan yeni toplumsal hareketler küresel politikalara ve egemen güçlere karşı çıkma anlamında, eski sistem karşıtı hareketlere benzetilmiş olsa da eylem biçimleri ve yeni konulara yaklaşımları açısından, klasik sistem karşıtı hareketlerden koptuğunun göstergesidir. Yeni toplumsal hareketler klasik devrimci ve devleti ele

geçirme niyeti olan, ulusal kurtuluşçu hareketlerden de farklı bir yapıya sahiptir. Çünkü bu klasik hareketlerin iktidarı ele geçirme amaçları yeni toplumsal hareketlerin bir amacı olmamıştır. Bu nedenle eski sol hareketlerden kopmuştur. Erol'un da (2018: 443) ifade ettiği gibi yeni toplumsal hareketlerin reddettiği eski sol sistem-karşıtı hareketler, kendi bölgelerinde farklı yollarla da olsa iktidara gelmiştir.

Yeni toplumsal hareketlere dair bu tanımlamalar ve vurgulara bakıldığında eski toplumsal hareketlerden kopuşun yanı sıra izledikleri yeni yöntemler itibari ile de farklılaştığı görülmektedir. Dalton ve diğerleri (1990: 373) yeni sosyal hareketlerin ideolojisi, destek temeli, katılma motivasyonu, örgütsel yapısı ve siyasi stili açısından geleneksel siyasetten ve sosyal hareketlerden ayrıldığını belirtmektedir.

Bu farklılıklarıyla yeni toplumsal hareketler barış ve insan haklarını vurgulamaları bakımından geniş bir ağ oluşturmuştur. Beetham'e (2014: 236) göre bu ağın içinde sivil toplum, hükümet dışı kuruluşlar, insan haklarında uzmanlaşmış hukukçu/avukat ağları, vatandaş meclisleri, bağımsız ulusal ve uluslararası medya yer almaktadır. Hükümetlerin işine gelmese de bütün dünyadaki hükümetlerin hesap vermekle yükümlü olduğu bir uluslararası kamuoyundan söz etmek mümkündür. Çünkü insan hakları uygulama sürecinde izleme mekanizmasının işlemesi için hükümet raporları esas alınsa da yerel ve uluslararası STK'lar tarafından hazırlanan raporlar ile yeni toplumsal hareketlerin vurguları da etkili olmaya başlamıştır. Bu noktada savaş ve barış süreçlerinde özellikle arabulucu rolü oynayan hareketler, farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. İnsan hakları ihlallerinin yaşandığını tüm dünya kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bu süreci sağlarken de birçok yöntem kullanmıştır.

Bu özelliklere bakılınca yeni toplumsal hareketlerin klasik hareketlerden farklılaştığını, özelikleri bakımından dönüşüm yaşandığını görmek mümkündür. Zira küreselleşmenin sonuçları, doğa üzerindeki etkisi, politik, kültürel ve ekonomik alanlardaki dönüşümü yeni toplumsal hareket alanını genişleten bir etken olmuştur. Daha doğrusu tepkiselliği daha fazla arttırmıştır. Bu değişimler sonucunda yeni toplumsal hareketlerin ideolojik bir yanının olup olmadığı sorgulanmaktadır. Nitekim *Occupy* eylemlerinde bir gazetecinin eylemin öncülerinden sayılabilecek bir aktiviste "hareketinizin ideolojisi nedir?" diye sorduğunda, "hareketimizin formu ideolojimizin kendisidir, başka bir ideoloji yok" diye yanıt verecekti (Evren, 2019: 44).

Küreselleşme döneminde ortaya çıkan temel konulara değinen yeni toplumsal hareketler, birçok konuda olduğu gibi insan haklarına dair gelişmelerle de ilgilenmiştir. İnsan haklarına dair tartışma, savaş ve barış politikaları üzerinden yapılmakta olup, ekonomik eşitsizliğin doğduğu sürece, göçmen ve mülteci konumundan özel hayatın denetlenmesine, biyopolitik süreçlerden temel demokrasi vurgularına kadar birçok konuyla ilgilidir. Yeni toplumsal hareket eylemleri, küreselleşme karşıtlığından

ziyade, küreselleşmenin doğa, toplum ve insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerine bir tepki olarak görülebilir.

Yeni toplumsal hareketler küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara karşı tepkiler koymakta, çözüm önerileri üretmekte ve taleplerde bulunmaktadır. Bu talepler özel hayata müdahale, doğanın tahrip edilmesi, nükleer tehditler, çevre ve sağlık sorunları gibi konuları içermektedir. Fakat "insan hakları ve demokrasi söylemi; yetersiz beslenme, hastalıklar ve aşağılanmadan mustarip, yalnızca ekmek ve sudan değil aynı zamanda eşitlik ve özgürlükten de fena halde mahrum milyonlarca insanın dehşet verici derecede kötü durumunu tolere ettiği sürece, tiksindirici bir mazeretten başka bir şey değildir" (Derrida 2005; akt; Douzinas, 2017: 2008). Küresel dönemde bahsedilen sorunların yanı sıra özgürlük, hak ve eşitlik kavramlarının içinin doldurulması gerekmektedir.

Küresel neo-liberal politikalara karşı hareketler ulus ötesine yayılmıştır. Sosyal aktivizm yönü ağır basan bu hareketler farklı ideolojik ve meslek örgütlerini bir araya getirmiştir. 1999'da Seattle'da, 2001'de Cenova'da ve başka yerlerde gösterilere yalnızca sol gruplar değil, farklı siyasi partiler, sendikalar, çiftçiler ve diğer işçi örgütleri de katılmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin aktörleri entelektüel, aydın, öğrenci, akademisyen gibi farklı kesimlerden oluşmaktadır. Aktörlerin yaşam biçimleri veya düşünceleri farklı olsa da kolektif kimlik oluşturdukları eylem biçimlerinin temel vurgusu, küresel iklim, çevre, insan hakları, demokrasi, özgürlük, alternatif kimlik ve özel yaşamdır.

2.1. Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında İnsan Hakları Hareketi

İnsan hakları yaklaşık iki yüz yıla yakın bir süredir çağdaş hareketlerin, devletlerin ve siyasal iktidarların gündemindedir. Modern toplumsal hareketlerin egemen güç veya baskıcı otoritelere karşı kazandıkları zaferler sonucunda insan hakları özellikle bireysel haklar temelinde desteklenir olmuştur. Hak kavramı başta olmak üzere, insan hakları kolektif haklar, grup hakları, toplumsal haklar, bireysel haklar gibi kavramların nasıl tanımlanacağı tartışılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda özgürlük, hukuk, demokrasi gibi kavramlar Batı'da Fransız İhtilali, ABD Bağımsızlık Bildirgesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile yeni anlamlar kazanmaya devam ediyor. Son yıllarda insan hakları ve bireysel haklara toplumsal haklardan daha fazla vurgu yapılmaktadır.

İnsan hakkı, hangi ulusal zümre veya mesleki topluluktan olursa olsun, her kişinin yalnızca insan olması nedeniyle sahip bulunduğu özgürlük değerinin veya eylem potansiyelinin başkalarınca tanınmasını ve her çeşit müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlaki taleptir (Erdoğan, 1993: 35). Bu açıdan bakılınca insan hakları insan olmaktan kaynaklı doğal hakları kapsamaktadır. Bu hakları kullanmak veya başkaları tarafından verildiğini iddia etmek bir ayrıcalık olarak algılanmamalıdır. Çünkü modern insan haklarına dair gelişmelerin yasal çerçevesi günümüzde genişlemiş olsa

da insanlığın ilk varoluşundan beri doğal haklar insanlar tarafından korunmaya çalışılmaktadır. Ama yasal güvence daha yakın bir tarihe denk gelmektedir. Costas Douzinas'a (2017: 16) göre insan haklarına yapılan ilk gönderme görece yenidir. Sömürge sonrası Avrupa devletlerindeki azınlıkların durumuyla ilgili olarak, 1920'li yılların hukuki metinlerinde görüldüğü gibi, insan hakları noktasında çağımızın asıl gücünü oluşturan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 1945'de imzalanmış olması ve sonrasında 1948 yılında BM Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin oluşturulmasıdır. Bunun devamında 1966 yılında kabul edilen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi çağımızın insan haklarını küresel düzeyde güvence altına alma çabalarıdır.

Marshall'a (1999: 291) göre, modern Batılı haklar anlayışının kökeni, İngiltere'deki Magna Carta'dan ABD Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne dayansa da, Yahudi soykırımı karşısında uluslararası kaygıların artmasıyla birlikte 10 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu, "yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik", "herkesin, bulunduğu her yerde hukuksal kişiliğinin tanınması", "hareket özgürlüğü", "bir milliyet olma", "düşünce, vicdan ve din özgürlüğü", "toplanma ve barışçı birlik kurma özgürlüğü" ve "yönetime katılma özgürlüğü" haklarını içeren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilan edilmesi sürecin rotasını değiştirmiştir. Bu denli geniş bir beyannamenin oluşmasının yanı sıra günümüzde insan hakları konularının geniş yelpazede ele alınması gerektiğini vurgulayan Hammarberg'e (2012: 12) göre, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, islamofobi, anti-semitizm ve çoğunluk grubu tarafından tanımlanan ötekiler, göçmenler, engelliler, çocuk ve yaşlılar, toplumsal cinsiyetin aktörü olan kadınlar, yoksullar, işkenceye maruz kalanlar, terör mağdurları, homofobi ve transfobi başlığı altında yer alan LGBT gruplarının hepsi küreselleşme döneminde insan haklarına başlığı altında ele alınmaktadır.

Küreselleşme döneminde insan hakları vurgusunun artmasına rağmen, en fazla insan hakları ihlallerinin yine bu dönemde yaşanıyor olması bir paradoks olarak değerlendirilebilir. İnsan haklarının sınırının belirlenmesi ve kimi zaman da "kurtarıcı" misyonuyla bu hakların kısıtlanabilmesi küreselleşme döneminin çelişkisi haline gelmiştir. Bu çelişkileri yaratan süreçler son yüzyılda belirginleşmiştir. "Fransız Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Bolşevik Devrimi ve sonrası, Nazi ve Stalinist suçlar, Holokost ve yol açtığı evrensel değişim gibi başlıca olaylara, bugün "insan hakları hareketi" adı verilen şeyi yaratmak üzere işgallerin ve Batılı (çoğunlukla Amerikan) politikacıların öncelikleri gibi "pek mühim olmayan" olaylar eklenir olmuştur" (Douzinas, 2017: 17). İşgal edilen coğrafyalarda insan hakları savunuculuğunun yapılıyor olması bu çelişkileri derinleştirmektedir.

Küreselleşme döneminde ortaya çıkan sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Bu süreç artık 1960-1990 arasındaki süreçten kopuşu ifade eden 1990 sonrası yeni dünya düzenindeki tek kutuplu küreselleşme

sürecidir. Özellikle 1990 sonrasında, kapitalizmin yarattığı çevre tahribatlarından kaynaklı küresel ısınma, çevre sorunlarını ve sağlık sorunlarını artmıştır. Bu sorunlara ek olarak nükleer tehditler, yoksullaşma, göç, terörizm, savaş politikaları, nüfus politikaları ile insanların denetlenmesi ve baskı araçlarının iletişim ağıyla geniş bir alana yayılması, tüketim kültürünün yaygınlaşması ve ekonomik sorunlar gibi birçok sorun eklenir olmuştur.

Yeni dünya düzeninde kapitalizmin öncülüğünde sorunlar önce ekonomik olarak derinleşti. Ardından küresel güçler devreye girerek, demokrasi, özgürlük, insan hakları, terörizm, ulusal güvenlik ve savaş süreçlerini yeniden tanımlamaya başladılar. Costas Douzinas'a (2017: 204) göre, her ne kadar komünizmin çöküşü kısa bir süreliğine insanların çatışmanın anlamsız ve modası geçmiş olduğu yolunda akıllarını çelmiş, bu süreçte serbest piyasa ve kapitalist kuruluşlar desteklenmeye başlamıştır.

Küreselleşme karşıtı yeni toplumsal hareketlerin 1999 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün toplanmasını önlemek amacıyla örgütlenen Seattle eylemleri ile başladığı kabul edilmektedir. Evren'e (2019: 44) göre, eylemlere "küreselleşme karşıtı eylemler" gözüyle bakılmış, ancak aktivistler kendilerini küreselleşmeye değil, belirli bir küreselleşme tipine karşı olduklarını ifade etmişler ve alternatif küreselleşme adı altında *"başka bir dünyanın mümkün"* olduğunu savunmuşlardır. Başka bir dünya mümkün vurgusuyla hareket eden "bütün toplumsal hareketlerin ve isyanların temel edimlerinin mevcut iktidarlardan reform ve değişim talep etmek olduğu" (Çetinkaya, 2019: 32) görülmektedir.

Yakın dönemde farklı coğrafyalarda değişim ve reform talebiyle çok sayıda yeni toplumsal hareket ortaya çıkmıştır. Tunus'tan başlayan *Arap Baharı* ve ABD'de gerçekleşen *Wall Street'i İşgal Hareketi* 2010'ların başlarında gerçekleşmiştir. Son yıllarda ise Fransa'daki *Sarı Yelekliler*, İsveç'te Greta Thunberg isimli bir lise öğrencisinin öncülük ettiği *Fridays for Future* ve ABD'de ırkçılık karşıtı *George Floyd Eylemleri* devam etmektedir. Bu hareketlerin ortaya çıkışları farklı temalar çerçevesinde olsa da ortak amaçları her türden eşitsizliğin ortadan kaldırılması, yaşanabilir bir dünya ve insan haklarının tesis edilmesidir.

Yeni toplumsal hareket örneklerinin dünya genelinde yayılan eylemlerinin kaynak mobilizasyonu teorisyenleri tarafından ekonomik olduğuna dair vurgular artsa da, yeni toplumsal hareket teorisyenleri ekonomik vurguların temel sebebinin insan hakları olduğu üzerinde durmaktadır. Yeni dünya düzeninde *insan hakları* sadece insan hakları savunucuları tarafından değil aynı zamanda egemen güçler tarafından da her türlü sebebin hizmetine sunulmuştur. Özellikle 1990'lardan sonra ABD ve bazı batılı devletler, Irak'ın işgali, Afganistan müdahalesi ve bazı Afrika ülkelerine müdahaleler yoluyla bu sürece öncülük etmişlerdir. 2000'li yıllarda ise Douzinas'ın (2014: 195) belirtiği gibi ABD 11 Eylül sonrasında güvenliği önceleyerek, "ulusal güvenlik, gerçek veya hayali düşmanlarca tehdit edildiğinde, devlete, kendi politikalarını ve insan haklarını hükümsüz

sayma takdiri sağlayan imtiyazlı bir terime dönüştü". 11 Eylül insan hakları için bir milat oldu. Peki 11 Eylül sonrasında neler değişti?

Dönemin ABD Başkanı Bush'un, 11 Eylül'ün akşamı Ulusa Sesleniş metninde, İncil'den alıntı yaparak *"bizimle olmayan bize karşıdır ve bizimle birlikte devşirmeyen dağıtılır"* (Habertürk, 2001, 11 Eylül) ifadesi yeni bir sürecin başlangıcı olarak insan hakları ile ilgili değişiklikleri beraberinde getirmiş oldu. Giesbert'e (2005: 249-250) göre, ilk olarak terörizm "mekansızlaştı" ve artık New York'u, Kudüs'ü, Fas'ı ve hatta Bali'yi vurabilecek hale dönüştü. Bu sayede terörizm, devletler arası ilişkilerde bir referans ve bağlantı noktası haline geldi. İkinci olarak "zihniyetler askerileşti". Yani ülke zihinsel, moral askeri yönden savaşa hazırlandı.

Egemen devletler bu süreçle birlikte, dünya politikası ile bağlantı kurmanın temeli olarak ulusal güvenlik yerine "insanların ve halkların güvensizliği ve ilgileri konusunda çok daha hassas bir kavramsallaştırma olan" "insan" güvenliğini getirdi (Falk, 2004: 11). İnsan güvenliği sonucunda ortaya çıkan çatışmalar, insan hakları söylemleri meşruluğunda ortaya çıktı. İnsan haklarıyla, anlaşmazlıkların çözüme bağlanması ilkesi birbiriyle yakından ilişkilendirildi. Süreç iki karşı güç için de yeni çıkmazlar yarattı. Kennedy'e (2005: 236) göre, insan haklarının ihlali çatışmayı besler ve bunun tersi de geçerlidir, yani çatışmaların beslenmesi insan hakları ihlallerini doğurur. Bu iki sürecin hassas değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sivil ve kamusal alanda destek gören insan hakları savunucuları iktidar karşıtı hareket alanını genişletmiş ve ilerlemenin önünü açmıştır. Wallerstein'ın (2009: 74) vurguladığı üzere, küreselleşmenin ilk ortaya çıktığı günden bugüne tarihsel kapitalizmi yerle bir etmeye çalışan, egemen sınıfların stratejilerini ve çıkarlarını sarsan hareketler ortaya çıkmıştır. İlerlemeyi sağlayan aydınlanma ideolojisine dayalı sistem karşıtı hareketler değil, gerçek insan hakları savunucuları olan hareketlerdir.

Adı ne olursa olsun, sistem karşıtı, küreselleşme karşıtı, yeni toplumsal hareketlerin yeni dünya düzeninde insan haklarını merkeze almasının sebebi, egemen devletlerin sınırsız gücünü kısıtlamaktır. Kimlik politikasıyla başlayan yeni toplumsal hareketler, aynı zamanda kimliklerin özel yaşam ve kamusal alanda görünür kılınması amacıyla, insan hakları temalarını daha fazla vurgulamıştır. İnsan hakları hareketi günümüzde daha spesifik alanları vurgulamaya, özneyi ön plana çıkarmaya, egemen güçlere karşı kalkan görevi üstlenmeye, toplum ve iktidar arasında köprü oluşturmaya başlamıştır.

Sonuç

Günümüzde insan hakları söylemi sosyal ve siyasal bilimlerde geniş bir çalışma alanı haline gelmiştir. İnsan haklarıyla ilgili olarak barış çalışmaları da akademik hayatta önem kazanmıştır. Sosyal bilimler alanındaki akademik çalışmalarda savaş ve çatışma sürecinden çok, barış ve çözüm arayışlarına dair çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu alana katkı sunmak amacıyla çalışma boyunca küreselleşmenin ortaya çıkışı sonrası etki ettiği

alanlar ile küreselleşmenin boyutları üzerinde durulmuştur. Küreselleşme sonucu toplumsal alanda meydana gelen değişim ve dönüşümler insan hakları konusunda gelişmelere öncülük etmiştir. Bu bağlamda insan haklarının dayanakları olan uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, yasal gelişmelerin küresel insan haklarına ne kadar hizmet ettiği üzerinde durulmuştur. İnsan hakları ile küresel çağdaki savaş ve barış politikaları arasında bir ilişki söz konusu mudur? Egemen güçler tarafından vurgulanan insan hakları söylemleri gerçekten hak ihlallerinin engellemesine dair yeni politikalar üretmekte midir yoksa yeni işgaller için uydurulmuş bir kılıf mıdır? Bu soruların yanı sıra, egemen güçlerle insan hakları hareketlerinin ilişkisi, insan haklarının savaş ve barış politikalarıyla olan ilişkisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere insan hakları hareketinin yasal sürece etkisi cevaplandırılmıştır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası insan haklarına dair önemli gelişmeler yaşanmış, pek çok devlet insan hakları ihlallerinin önüne geçme amaçlı yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Fakat Milletler Cemiyeti İkinci Dünya Savaşı'nı engelleyemeyerek insan hakları ve barış konusunda ne kadar yetersiz olduysa, soğuk savaş döneminde meydana gelen insan hakları ihlalleri de aynı şekilde Birleşmiş Milletler'in yetersizliği ile sonuçlanmıştır. Bu yetersizliğin sonucu olarak ortaya çıkan sivil hareketler, barış hareketleri ve insan hakları hareketi gibi yeni oluşumlarda insan hakları ihlallerinin artmaması için birtakım eylemler gerçekleştirilmiştir.

İnsan hakları hareketlerinin geliştiği süreçte, akademi dünyasında da bu konuyla ilgili çalışmalar artmış, sosyal bilimler de bu konulara yönelmiştir. Daha önce çoğunlukla savaş, çatışma ve şiddet konuları çalışılırken, yeni dönemde barış, çözüm süreci ve insan hakları gibi disiplinlerarası ve çok-disiplinli yaklaşımlar üretilmiştir. Bu çalışmaların artmasının sebebi küresel dönemde savaşların sivil alanı daha fazla etkileyerek, ekonomik, sosyal ve siyasal haklar bakımından mağdur grupları yaratmasıdır. Bu gruplar içerisinde; mülteciler, göçmenler, yerinden edilmişler, yoksullar, cinsiyet ayrımına maruz kalanlar, alternatif kimlikleriyle kamusal alanda yaşamaya çalışanlar, kimlikleri yok sayılanlar, ırkçılık mağdurları, savaş mağdurları gibi geniş kitleler yer almaktadır.

Küreselleşme süreciyle tırmanan insan hakları ihlalleri yeni dünya düzeninin ortaya çıktığı tek kutuplu dünyada artmıştır. Dünya polisliği rolüne bürünen, "kurtarıcı" misyonuyla ülkelerin içişlerine karışan egemen güçler yeni dünya düzeninde çoğu zaman insan haklarını bir kılıf olarak kullanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası 1960'lı yıllarda Vietnam ile başlayan savaş süreci, 1980'li yıllarda etnik ve dini çatışmalara dönüşmüş, tek kutuplu dünyada egemen güçlerin savaş politikası değişmiş, Afrika ve Ortadoğu'daki ülkeler başta olmak üzere, farklı coğrafyalara "demokrasi ve özgürlük" dağıtma misyonuyla savaş politikaları en üst boyuta ulaşmıştır. 1960'lardan günümüze kadar egemen güçler insan haklarını kılıf olarak kullanmaya devam etmektedir.

Egemen güçlerin herhangi bir uygulamasının insan hakkı ihlali olup olmadığına karar vermek de güçleşmiştir. Örneğin Güvenlik Konseyi'ne göre 1994 yılında Ruanda'da 800 bin insanın ölümüyle neticelenen olaylar soykırım düzeyine ulaşmamıştır. Kosova'da 1990'ların başında Arnavutlara yapılan eziyet NATO'ya göre bir "insani felaket" iken Güvenlik Konseyi'ne göre değildir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika coğrafyasında meydana gelen savaşlar ve darbelere karşı ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda pozisyonlar almakta, insan hakları ihlalleri ve savaş suçları çoğu zaman uluslararası sözleşme ve antlaşmalara rağmen görmezden gelinmektedir.

Küresel çağda ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için yeni toplumsal hareketler farklı kimliklere sahip aktörler tarafından yürütülmektedir. Bu aktörlerin temel özellikleri eğitimli, orta sınıf, entelektüel ve öğrencilerden oluşmasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin talepleri daha çok kimlik ve insan hakları konularında yoğunlaşmakta olup, eylem biçimleri devleti ele geçirmekten çok yaşam tarzına müdahale eden devlet politikalarını değiştirmek yönündedir. Bu özellikleri nedeniyle toplumsal hareketler kamuoyu tarafından da kabul görmeye ve destek bulmaya başlamıştır. Çünkü yeni dünya düzeninde insan hakları; baskıya, tahakküme, otoriteye, egemen güçlerin keyfi politikalarına karşı kalkan görevi görmektedir. Toplum nezdinde meşruluk kazanmaya başlayan yeni toplumsal hareketler insan haklarını vurgularken birçok sorun üzerinde durmuştur. Savaş, barış, demokrasi, ifade özgürlüğü, özel hayata müdahale, alternatif yaşam, cinsiyet, kadın erkek ilişkileri, nüfus politikaları, göç ve kimlik gibi başlıca konular insan hakları hareketinin gündeminde yer almaktadır.

İnsan haklarına dair BM, hükümet kuruluşları ve hükümet dışı kuruluş ile sivil alanda ortaya çıkan örgütlenmelerin desteğiyle yasal düzenlemeler artmasına rağmen, insan hakları ihlalleri yaşanmaya devam etmektedir. İnsan hakları ihlallerine karşı ortaya çıkan insan hakları hareketlerinin savundukları değerler de bu nedenle artmıştır. Neticede gerçek insan hakları hareketleri demokrasinin gelişmesine öncülük ettiği gibi, evrensel bir barış tahayyülünü de ilke olarak kabul etmektedir. İnsan haklarının ne sebeple olursa olsun askıya alınamayacağını, hiçbir savaş politikasının insan haklarını inşa edemeyeceğini vurgulayan bu hareketler küresel egemen güç karşıtlığına dönüşmüştür. Aynı şekilde sistem ve küreselleşme karşıtı hareketlere dönüşen insan hakları hareketleri, topyekûn bir küreselleşme karşıtlığı olarak görülmemelidir. Yoksulluk ve eşitsizliği oluşturan, nükleer tehditler yaratan, savaş üreten, göç sorunlarına neden olan, tüketim toplumun oluşmasına ve kültürlerin tek tipleştirilmesine yönelik politikalar izleyen, farklı kimlikleri yok sayan bir küresel politikaya karşıdır.

İnsan hakları hareketleri dünya genelinde evrensel hakları inşa edemese de insanlığın temel haklardan yoksun olduğu bir hayatı da kabul etmemektedir. Bu hareketler; yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştiren egemen gücün etkinliğini arttırmaya devam ettiği bir dünyadan çok, insan haklarının hâkim olduğu bir dünyayı tasvir etmektedir. Alberto Melucci'nin vurguladığı

üzere, yeni toplumsal hareketler, devletin ve piyasanın toplumsal hayata zorla girmesine karşı çıkmaya, sistemin zaman ve mekân gözetmeyen kapsamlı manipülasyonuna karşı kendi özel ve duygusal yaşamlarını belirleme ve kendi kimliklerini tanımlama haklarını geri almaya çalışmış ve bu konularda birtakım başarılar da elde etmişlerdir.

İnsan hakları hareketleri, siyaset ve toplumdaki yaygın fikirlere meydan okumaktadır. Yeni aktörler, güvenlik ve refahı güvence altına almak adına, devlet müdahalesinde bir artış talep etmeden, gündelik hayattaki siyasal-idari müdahalenin genişlemesine karşı direnmekte ve kişisel özerkliği savunmaktadırlar. Sonuç olarak, yeni toplumsal hareketler ve özelde insan hakları hareketleri gelecekte de devletlerin ve egemen güçlerin insan haklarını göz ardı eden politikalarına karşı mücadelelerini daha etkin bir şekilde sürdürecek potansiyele sahip gözükmektedir.

Kaynakça

Baran, A. G. (2003). “Küreselleşme Sürecinde Sosyolojinin Yeri”, *Sorgulanan Sosyoloji*. (Ed. M. Çağatay Özdemir), İstanbul: Eylül Yayınları.

Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. 2. Baskı, (Çev. Bilal Canatan), Ankara: Liberte Yayınları.

Cohen, J. (2016). “Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler*. (Ed. Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları, s.101.

Çetinkaya, Y. D. (2019). “İsyan, Siyaset ve Başka Bir Dünya”, *Toplumsal Hareketler-Bir Muhasebe*. Birikim Dergisi, Sayı 368, ss. 29-42.

Dalton, R. J., Kuechler, M., Burklin, W. (1990). "The Challange of New Movements," *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democrades*. (Der. Dalton, R.J. / Kuechler, M.), New York: Oxford University Press.

Dede, A. (2018). *Talepkar Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Literatürk Academia.

Derrida, J. (2005). *Rogues*. (Ed. Pascale-Anne Brault ve Michel Naas), Standford: Stanford University Press, s. 86.

Douzinas, C. (2014). “Kimlik, Tanınma, Haklar: Hegel Bize İnsan Hakları ile İlgili Ne Öğretebilir?” *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. (Ed. Fırat Mollaer), Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 206-240.

Douzinas, C. (2017). *İnsan Hakları ve İmparatorluk*. (Çev. Kasım Akbaş Rabia Sağlam), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. (1993). "İnsan Hakları Öğretisine Giriş" *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 11, Ankara, s. 35.

Erol, A. (2018). "Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri", *Cogito Dergisi*. 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 65-66, s. 431-463.

Evren, S. (2019). "Seattle 1990'dan Hong Kong 2019'a Yeni Toplumsal Hareketler ve Anarşizan Formlar", *Toplumsal Hareketler-Bir Muhasebe*. Birikim Dergisi, Sayı, 368, İstanbul, Aralık, s. 43-50.

Giesbert, F. O. (2005). "Yeni Bir Dünya", *Barışı Hayal Etmek*. (Çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Metis Yayınları, s. 249.

Habertürk Gazetesi (2001, 11 Eylül), *Tüm Kuralların Değiştiği Gün*. https://www.haberturk.com/dunya/haber/668283-tum-kurallarin-degistigi-gun.

Hammarberg, T. (2012). *Avrupa'da İnsan Hakları*. (Çev. Ayşe Ekmekci), İstanbul: İletişim Yayınları.

Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Sabahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Ankara: Adres Yayınları.

Hira, İ. (2016). "Yeni Toplumsal Hareketler: Politik Öncelikten Kimlik Vurgusuna", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. Cilt: XI Sayı: I, İstanbul, s. 143-156.

Johnstrone, H., Larana, E., Gusfield, J. R. (2016). "Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler*", Yeni Sosyal Hareketler*, Ed. Kenan Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s. 121-151.

Hobsbawm, E. (2008). *Küreselleşme Demokrasi ve Teörizm*. (Çev. Osman Akınbay), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kennedy, L. H. (2005). "Mümkün En Mükemmel Dünyada Anlaşmazlıkların Çözülmesi ve İnsan Hakları*", Barışı Hayal Etmek*. (Çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Metis Yayınları, s. 233-239.

Keyman, E. F. (2002). "Liberalizm Devlet ve Modernite", *Liberalizm Devlet Hegemonya.* (Der. E. Fuat Keyman), İstanbul: Everest Yayınları.

Marshal, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* (Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mcluhan, M. (2001). *Global Köy*. (Çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık.

Melucci, A. (2016). "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", *Yeni Sosyal Hareketler*. (Ed. Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 75-100.

Falk, R. (2004). "The Declining World Order", *Routledge*. New York, s. 11.

Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics.* Updated and Revised 3rd Edition, Cambridge University Press.

Tilly, C. (2014). "Toplumsal Hareketler Yirmi Birinci Yüzyıla Giriyor", *Toplumsal Hareketler Tarih Teori ve Deneyim*. (Der. Y. Doğan Çetinkaya), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 153-198.

Touraine, A. (2004). *Demokrasi Nedir?* 4. Baskı, (Çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (1985). "An Introduction to the Study of Social Movements" *Social Research.* John Hopkıns Universty, Vol.52, N.4.

Wallerstein, I. (2009). *Tarihsel Kapitalizm.* (Çev. Necmiye Alpay), İstanbul: Metis Yayınları.

Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. 2. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.

Extended Abstract

The focus of this study is to establish a human rights movement as a new social movement in the context of globalization. The emergence of the globalization and its effect on the society, as well as the behavior attitudes of new social movements are explained in this study. The changes that occurred in the social field have acquired a new dimension in the global era. In addition, the new social movements that emerged during the globalization process, the relation of these movements with the civil society field, the form of organization, movement manners and its agents have also been discussed. New social movements now become the main

actors of the change. In accordance with the changing world order, economic, social, cultural, ethnical, and political developments have transformed a number of fields such as language, religion, culture, and identities.

The transformation in these fields has also effected the global climate, global war, capitalism, poverty, war and peace, terrorism, migration, urbanization, refugee problems, and human rights policies. The transformations that took place in these areas during the globalization period, increased the emphasis on human rights violations. As a result of the increase in human rights violations, new regulation was performed and the world states' emphasis on human rights increased. As an example of the social movements that have been effective in the increase of this emphasis, the human rights movement emerged. The human rights movement, one of the new forms of social movements, can be regarded as a reaction to the negative effects of globalization on society and human life.

As social change theories put forth, there are various factors that establish social change. The change that commenced with the modernization process, has accelerated in accordance with the recent developments. Societies' power of influencing each other have augmented in the short term due to the development of urbanization and industry, the transformation of production relations, the development of mass communication and communication as a result of technological developments, and the change in the concept of time-space. The process of social change has climaxed via globalization. The perception that globalization would gather the whole world under a single roof, standardization and policies to establish cultural similarities and to integrate the differences into this process, removing the borders for the sake of interests depending on the economic developments, and individuals getting controlled through supervision systems have been questioned. The globalization process, which commenced with the bipolar world in the recent time, has transformed into a unipolar world through the annihilation of the Socialist block. Topics such as economy, culture, politics, ideology, consumption, war, terrorism, environment, human rights, etc. have been reshaped after the declaration of the neo-capitalism's victory in the unipolar world. The interests of the gigantic transnational companies have now become the sole power of the globalization through the policies of the countries that have become capitalist imperial powers.

Changes that occurred in the social field was also a matter while this process was taking place. Considering the role of social movements in this change, it is observed that there have been important changes and developments in the process of globalization. The new social movements, which can be regarded as the catalysts of democracy, advocate the human rights, defend the environment awareness and letting different identities live, and support the establishment of alternative life spaces, have been on

the rise. Starting firstly as national movements or liberationist movements, then continuing as labor movements, new social movements such as environmental movements, peace movements, and new religious movements finally emerged in the 1960s and onwards with regard to the problems of the changing world. The process, which started as new social movements, have been on the rise as a consequence of the problems prompted by the globalization. The factors that accelerate this process, on the other hand, are the environmental problems, increasing wars, human rights violations, proliferation of terrorism, and deepening economic inequality as a consequence of the policies pursued by global powers. Distinctly from the classical movements, the new social movements differ in terms of both the method they pursue and their agents.

New social movements exhibit subject-based approaches while emphasizing on the human rights. The reason for this emphasis to increase is that the developments regarding human rights have been pushed into the background in the global age for the sake of the interests. These movements underscore the importance of the respect for individual and alternative lives within the frame of Universal Declaration of Human Rights, as well as the societal norms. Despite the developments in discourses regarding the human rights and the augmentation of the non-governmental organizations and human rights advocates in the global era, the human rights violations continue to increase. The sovereign states granting approval for wars for the sake of their interests, engaging in invasions under the name of a savior mission, defining the arising reactions as illegal acts, and suspending the human rights lead these powers' sincerity to be questioned.

The main subject discussed in this study is the policies of the new social movements, which emerged during the globalization process, regarding human rights, and the developments that the human rights movement have exhibited. The concepts of globalization, new social movements, and human rights were discussed throughout the study, and the main approaches of the human rights movement were explained. Within the scope of these approaches, the new social movements delineate a world which is under the dominance of the human rights, rather than a world in which the sovereign power aggravating the poverty and inequality maintains to augment its effectiveness. As a result, new social movements, and human rights movements in particular, appear to have the potential to maintain their fight against the policies of states and sovereign powers, which disregard the human rights, more effectively in the future.